

Bevezetés

Először szeretném röviden összegezni, a terepgyakorlat részleteit, majd dolgozatomban az interjúvázlat dimenziói mentén fejtem ki a tapasztaltakat az általam begépelt interjúk részleteivel alátámasztva.

Terepgyakorlatom 2016. május 24-től 26-ig tartott a terepen. A [bizalmas adat] határhoz közeli [bizalmas adat]-n. Adatlapokat és interjúkat kellett felvenni a faluban élőkkel. Az első napon kaptunk egy címlistát 32 névvel és elérhetőségeikkel. [bizalmas adat] volt a kapcsolattartónk, aki elfoglaltságai miatt kettő fiatal önkormányzati dolgozót jelölt ki nekünk segítségül. Segítőinktől kaptunk egy térképet a településről és fontos információkkal láttak el a címlistával kapcsolatba. Végül 32-ből csak 23 név volt elérhető számunkra, olyan okok miatt, mint például váratlan költözés vagy külföldön való tartózkodás.

Még az első napon fel tudtam venni egy interjút egy gazdálkodásban nem tapasztalt, de a programmal elégedett [bizalmas adat] férfivel. Majd a második napon vettem fel még kettő interjút két gazdálkodásban tapasztalt roma nővel, amiből az egyik elégedett volt, míg a másik nem. Mivel a faluban mindig is gazdálkodtak az emberek nehéz volt tapasztalatlan interjúalanyt találni és férfit is, mivel azokkal a férfiakkal, akikkel az adatlapot felvettük, csak egy bizonyult alkalmasnak hosszabb beszélgetésre.

A címlistánk 16 nőből és 7 férfiből állt, amiből látszik, hogy a nők több mint kétszer annyian voltak, mint a férfiak. Érdekesség, hogy a megkérdezettek többsége nem vallotta magát romának, azonban majdnem mindenki belépett a roma önkormányzatba, hogy a támogatásban részesülhessenek. Továbbá a megkérdezettek iskolai végzettsége ritkán haladta meg az általános iskolai végzettséget.

Következő részegységemben elkezdem az interjú dimenzióit feldolgozni az általam begépelt anyagok és a terepen szerzett tapasztalataim alapján. A kapott eredmények természetesen nem reprezentatívak a sokaságra. Nem lehet általános következtetéseket levonni belőlük sem országos, sem település szinten.

Első dimenzió

Az első dimenzió célja a teljes foglalkoztatási életút feltérképezése volt. Mit tanultak? Hol dolgoztak? Milyen tapasztalataik vannak a termeléssel kapcsolatban? Miért kerültek nehéz helyzetbe? Ezek voltak a főbb kérdések az első dimenzió belül.

Az iskolai végzettség két interjú alanyánál is 8 osztály és a harmadiknál 2 osztály az általános iskolából. Első munkahelyük gyári (cipőgyár, kesztyűgyár) vagy mezőgazdasági vontatóval (traktor) végezhető munkák voltak és később is hasonló munkakörökben helyezkedtek el (gyár, közfoglalkoztatás, napszám). Nagy őstermelői tapasztalattal nem rendelkeztek, azonban minimális ismeretanyaguk volt a kertgazdálkodásról a felmenőiktől. Az interjúalanyok közül egy közfoglalkoztatásban dolgozik, egy GYES-en, egy pedig munkanélküli volt. A leírtakat az alábbi interjúrészletekkel igazolom:

- „Nem tanultam semmit, mert öreganyám és öregapám nevelték és mikor befejeztem a 8. osztályt öregapám meghalt és nem volt, aki eltartsa öreganyámat és mink, mindjárt elkezdtem dolgozni, mint traktoros gépes meg kombájnos.... gépvezető.” ([bizalmas adat]4)
- „Ö... 89-be (település neve)-n kezdtem el a cipőgyárba dolgozni, utána visszakerültem (település neve)-ra, és a legutóbbi munkahelyem a (település neve) hűtőipari vállalat.” ([bizalmas adat]5)
- „Én 16 éves koromba kezdtem el dolgozni (település neve) a kesztyűgyárba... Működött 2 vagy 3 évig (település neve)-ről volt kirendeltsége (település neve)-nak. És akkor... az abbamaradt, akkor elmentem a cipőgyárba, ott dolgoztam 8 évet és azóta nem dolgoztam, mert jött a család... férjhez mentem...” [bizalmas adat]6)

A munkaügyi tapasztalataikat a fenn olvasható három interjúrészlet tartalmazza. Kertgazdálkodási tapasztalataikat későbbi dimenziókban tárom fel, mivel az első pár kérdésből nem lehet egységes képet alkotni a termelői jártasságukról. Rákérdeztem továbbá arra is, hogy miért kerültek ilyen (hogy szociális segélyezésre szorulnak) nehéz helyzetbe, erre a harmadik interjúalanyom válaszolt bővebben, aki szerint a munkanélküliség és a szegénység az ország rendszerének az alapvető hibája. A következő részlettel prezentálom az állításom:

- „A kádár-korszakot mindenki szidta ugye és az sokkal jobb volt, mer akkor dolgozni lehetett, sőt büntették, aki nem ment dolgozni, elvitték a börtönbe és most szar a világ. Meg mondom én magyarul rosszabb, sokkal...” ([bizalmas adat]6)

Az első dimenzióból kiderült az interjúalanyok iskolai végzettsége, korábbi munkaügyi tapasztalataik illetve egy ember beszélt bővebben arról is, hogy mi lehet az oka a munkanélküliségnek. Korábbi termelői tapasztalata mindhárom megkérdezettnek volt,

azonban ezeket későbbi részekben fejtem ki bővebben, mert a beszélgetés elején nem beszéltek annyit róluk.

Második dimenzió

A második dimenzió a település helyi társadalmának és a munkalehetőségeknek a feltárása volt a cél. Mi a véleményük a faluról? Vannak-e konfliktusok az emberek között? Miből élnek az emberek? Mit jelent a közfoglalkoztatás a lakosoknak? Mit csinálnak a közfoglalkoztatottak? Szerveznék-e másképp a közfoglalkoztatást? Ezek voltak a főbb kérdések, amikre kerestük a választ az interjú során.

A faluról alkotott kép. Kettő megkérdezett azt mondta szereti a települést és nincs baja vele, egy azonban kifejezetten negatív képet festett róla. Nekem, mint hallgatónak nem célom és nem is feladatom eldönteni, mely állításnak van igazság alapja. Viszont érdekesnek tartom, hogy negatív és pozitív vélemények is megjelentek az alábbi interjúrészletekben.

- „...mindenhol ki van nyitva az ajtó, akármit kérvényölök vagy valami, belesegítenek hála istennek még idáig mindég, idáig soha nem volt gond...” ([bizalmas adat]4)
- „Hát... őszinte legyek? Hogy ide semmilyen körülmények között ne jöjjenek lakni. Szerintem mindenhol jobb mint (település neve)-n. Mindenhol...” ([bizalmas adat]6)
- „...csak legyen ital meg legyen ennivaló, itt nagyon sok az alkoholisták ebbe a faluba. Meg a fiatal gyerekek, meg drogosok.” [bizalmas adat]6)

Majd rákérdeztem, hogy vannak-e ellentétek a faluban és, hogy milyen helyezettben vannak a helyi romák. Mindhárom interjúalany azt válaszolta, hogy ők nem tudnak konfliktusról, csak magukkal foglalkoznak és nem azzal, hogy mi történik a településen. Romák is lakják a helységet, de róluk se sokat beszéltek, annyit tudtak, hogy dolgoznak közfoglalkoztatásban. Rejtett roma ellenességet az első megkérdezettnél véltem felfedezni, amit a következő interjúrészlet tartalmaz:

- „...én nem nagyon foglalkozom velük, nem nagyon barátkozom velük...” (katymar4)

A következő kérdések a helyi munkalehetőségekről szóltak. Mind megemlítették, hogy a faluban lakó emberek általában vidékre járnak vagy külföldre dolgozni vagy gazdálkodnak (őstermelők) továbbá a helyi szociális intézményekben és önkormányzatban van munkalehetőség és, aki nem tudott elhelyezkedni, az még mindig mehet napszámba. Megemlítették, hogy munkával látja el a helyi közfoglalkoztatás az embereket, ami sokat

jelent számukra. A közfoglalkoztatás szervezésén nem változtatnának, azonban az egyik interjúalany felvetette, hogy több pénzt adna az embereknek, mert abból, amit ezért kapnak, nem lehet megélni („Hát én több pénzt adnék a munkásoknak! Én azt csinálnám, hogy-hogy tudjanak megélni, mert ebből a pénzből nem lehet megélni! Nem...” – [bizalmas adat] 6). Közmunka keretein belül többféle feladatot lehet végezni, lehet a közterek rendben tartásáért felelni (gereblyezés, hivatal előtt virágok gyomlálása), lehet az önkormányzat földjein dolgozni (eperföld), lehet a helyi térsztyagyárban tevékenykedni, továbbá lehet még az önkormányzati boltban is eladóként dolgozni. A közfoglalkoztatás a legfőbb munkalehetősége a településnek. Az alábbi állításokat fogalmazták meg a közfoglalkoztatásról a megkérdezettek:

- „Hát hála istennek van ez a közmunka, ha nem lenne közmunka én nem tudom...” ([bizalmas adat]4)
- „Mit jelent? Munkalehetőséget. Kisebb megélhetést.” ([bizalmas adat]5)
- „Hát...Mit jelent... Szerintem sokat jelent, mert abból élnek többen...Legtöbbje abból él...” ([bizalmas adat]6)

Az interjúkból két oldalát ismerhettük meg a falunak, a csendes segítőkész és kevésbé a csendes és bajos arcát. Munkalehetőség nem sok, de van, az emberek főleg a közfoglalkoztatásból és napszámos szezonmunkákból élnek. A közfoglalkoztatás szervezésével a megkérdezettek elégedettek voltak, és véleményük szerint sokat jelent ez a foglalkoztatási forma a falubelieknek még akkor is, ha nem keresnek vele sokat.

Harmadik dimenzió

A harmadik dimenzió a földprogram folyamatát tárja fel. Olyan kérdésekre kerestem a választ, mint: Eszébe jutott-e az interjúalanyoknak a földprogram úgy, mint jövedelemszerzési lehetőség? Mit termelnek? Milyen egy munkanapjuk és ebből hány órát fordítanak a földprogramos tevékenységekre? Saját területen gazdálkodik-e? Kapott-e eszközöket vagy valamilyen szolgáltatást? Hogyan került be a programba? Mik voltak a feltételek? Volt-e képzés és van-e rá igény? Ki szervezi a munkájukat? Művelnek-e más területet?

Arra a kérdésre, hogy „Szerveztek-e más jövedelemszerzési lehetőséget közmunkán kívül?” egyik megkérdezett sem jelölte meg a szociális földprogramot. Hiába kérdeztem, akárhogy próbáltam rávezetni őket, nem jutott eszükbe, hogy ez a program is egyfajta jövedelemszerzés/kiegészítés. Mindenesetre érdekes, hogy minden másfajta munkát

(napszám, közmunka, gyári munka) idesoroltak, ami pénzbeli haszonnal jár, viszont azt a programot, ami az ellátásukat (élelmezésüket) szolgálja, nem.

Kérdések következő csoportja a földprogramos tevékenységeikről szólt. Mindhárom interjúalanyom csirkéket kapott és tartott. A kertjeikben különböző zöldségeket termeltek, mindenhol más és más arányban, mert a vetőmagokat egy előre elkészített listáról lehet kérvényezni. Az első megkérdeztem meg is említette, hogy első évben sokféle magot kérvényezett, de második évben már tényleg azokat, amikre szüksége volt.

- „Tavaly vót keremlábé is, káposzta is, minden vót és láttam, hogy , hogy is hívják, nincs értelme, mert nem bírunk annyit elfogyasztani és akkor elmaradt neköm 4-5 pászta, mert én pászta szerint... majd möglássátok csinálom a földet, a kertet... És akkor láttam, hogy azt fölösleges és még most lenne krumplim ha az be lett vóna vetve.” [bizalmas adat]4)

Azért ezt az idézetet emeltem ki, mert fontosnak tartom kiemelni, azt a folyamatot, amit a szociális földprogram el akar indítani az embereknél. Ez az önellátás és az önálló gondolkodás. Az interjúalanyomnál is látszik, hogy minden évben egyre figyelmesebben műveli földjét, ami most abban jelentkezik meg, hogy már nem csak megtermeli azt, amit kap, hanem azon is gondolkodik, hogy mi érne meg neki jobban. Az interjúk többi részében általában mind ugyanazt válaszolták. Körülbelül 3-4 órát töltenek kertműveléssel és az állatok gondozásával, a saját területükön. Igényelhetnek szántást és ha termelnek fölösleget, akkor azt értékesíthetik az önkormányzat boltjában (ezt interjún kívül mondta el egy önkormányzati dolgozó). Eszközöket is igényelhetnek „ Gereblyét kaptam meg egy ásót csak.” (katymar6), de az volt az általános tapasztalat, hogy minden háztartásnál megvoltak azok a termelőeszközök, amik a kert műveléséhez kellenek. Ez is azt jelzi, hogy a településen régóta él a kertgazdálkodás kultúrája.

Az interjúvázlat következő kérdései a program önkéntes vagy kötelező jellegét vizsgálták. Az interjúalanyokat vagy az önkormányzat földprogrammal foglalkozó referense vagy a roma önkormányzat elnöke kereste meg, hogy jelentkezzenek a programba. Hangsúlyoznám, hogy felkeresésről és nem behívásról van szó. Egy szegényebb háztartás a faluba egy ilyen segélyezési lehetőségre nem jellemző, hogy nem-et mondjon. Esetleg olyan előfordult, hogy nem éltek a program adta lehetőséggel, mert nem volt meg a részvételhez szükséges feltételek egyike (pl.: disznóól). Az alábbi interjúrészletek arra a kérdésre válaszolnak, hogy részt akartak-e venni a megkérdezettek a programban:

- „Há hogyne akarnám ha jó, akkor...” ([bizalmas adat]4)
- „Természetesen. Ő felajánlotta és akkor igent mondtunk.” ([bizalmas adat]5)

A jelentkezés feltételei közé sorolták a jövedelmet és, hogy elfogadják azokat a feltételeket, amik a programban való részvételhez szükségesek. Például nem szabad idő előtt levágni az állatokat továbbá sem vetőmagot sem állatot nem szabad eladni („...amit kapunk nem szabad eladni, csak levágni szabad saját részre.. Más nem...” -[bizalmas adat]6). Olyanról nem tudtak, hogy lett-e volna valaki, aki jelentkezett, de nem került be.

Program keretein belül szerveztek tanfolyamokat és tájékoztatókat a helyieknek, azonban úgy nyilatkoztak a megkérdezettek, hogy nem nagyon volt szükségük oktatásra, mert amik kell tudniuk a kertművelésről, azt tudják. A saját területükön, mindenki maga dönti el, mit termel és hogyan, ebbe az ellenőrzések alkalmával sem szólnak bele. Általában a család többi tagja is besegít a kerti munkákba, de csak a saját területükön. Olyat nem tapasztaltam, hogy más (bérelt) földterületet is műveltek volna az emberek a programon kívül. Következő interjúrészletek azt támasztják alá, hogy a megkérdezettek jártasok a gazdálkodásban:

- „Nem köll neköm töle jobb tanács, ami vót az én öreganyám... Mind fejembe van, mikor öreganyám élt, hogy csináltam őmellette, mög minden ez az.” ([bizalmas adat]4)
- „...mindent tudok a jószágokról.” ([bizalmas adat]6)

Összegezve a harmadik dimenzióban tapasztaltakat. A földprogram nem termelni tanítja meg a támogatásban résztvevő embereket, hiszen gazdálkodni eddig is tudtak, művelt kertjük eddig is volt. A program segítséget nyújt a gördülékenyebb termelésben, hisz ha már nem kell a jószágot meg a vetőmagot megvenniük, akkor olyan más fontos dolgokra fordíthatnak figyelmet, mint, hogy mit érne meg jobban termelni. Lehet a program keretein belül idővel a segélyként kiosztott magból és jószágból megmaradt és megtermelt fölösleg lesz az alapja az önellátásból kialakuló piacra való termelésnek. Legalábbis úgy látom erre van esély ha hosszútávon életben marad a program.

Negyedik dimenzió

A negyedik dimenzió a hatalmi viszonyok feltérképezését szolgálta. Ki ad utasítást? Ki ellenőrzi a munkát? Zártak-e ki valaki? Engedik-e, hogy más jövedelemszerző tevékenységet is folytasson a földprogram mellett?

Arra, hogy ki a főnök valódi választ nem kaptam. Mondta egy interjúalany a roma önkormányzat elnökét, de a másik kettő megkérdezett nem tudott rá konkrét embert mondai. Az interjú során sem éreztem, hogy lenne egy központi ember, aki alá tartozna a program. Az akinek a hatáskörébe tartozik a program és ellenőrzi az egész folyamatot nem egy

meghatározott felülről utasító személyként él a falubeliek fejében hanem inkább egy olyan segítő társként, aki az ők segítségére van és nem ellenük. Ez az önkormányzat roma szociális földprogramért felelős embere. Ezt mind az interjúk, mind a terepen tapasztaltak alapján állítom.

A földprogramban résztvevők munkáját az önkormányzat programért felelős embere felügyeli és ellenőrzi. Nem éreztem bármilyen indulatot az interjú felvétele során, amikor az ellenőrzésről volt szó. A megkérdezettek tisztában voltak vele, hogy ez a segélyezési forma olyan szabályokkal jár, ami megköveteli a rendszeres ellenőrzést. Kizárásról nem tudtak az interjúalanyok, annyit mondtak mindhárman, hogy kizárhatják akkor az embert, ha megszegi a belépési feltételeket.

- „Hát mit tudom én, biztos eladta a magokat vagy eladta a csirkéket. Mert elgyönnék ellenőrizni kérdezik hun van, nincs... mutasd meg kaptad, hun van... Legalább én is így csinálnám.” ([bizalmas adat]4)
- „Hát... Nah most itten vannak olyan szabályok, hogy ugye, hogy a baromfit is mikor... ugye amikor valaki bekerül a földprogramba és megkapja a földprogramot... Mondjuk a baromfinál, hogy nem szabad eladni... Vagy átadni másoknak. Ez egy szabály. És ugyanez vonatkozik a vetőmagikra is, mert jönnek és ellenőrzik. Jah és időnap előtt nem szabad levágni őket.” ([bizalmas adat]5)
- „Hát szerintem, ha megszegik, azokat, amiket kérnek. Eladják, a csibét vagy pedig eladják a tápot, amit kapnak, akkor igen.” ([bizalmas adat]6)

Ezeket válaszolták az interjú során arra, hogy szerintük, miért zárhatnak ki valakit a programból. Továbbá a földprogram mellett más jövedelemszerző lehetőséget is engedélyez az önkormányzat, járhatnak napszámba meg közfoglalkoztatásba is dolgozni a segélyezettek.

Ötödik dimenzió

Az ötödik dimenzió a program eredményét és hatását vizsgálja. Milyen termést vár? Mire lesz elég? Mi a haszna? Mit tanult vagy mire jut több a program óta? Ebben a részben fejtem ki, hogy mennyire elégedettek a rendszerrel a megkérdezettek.

Az interjúalanyok elégedetten nyilatkoztak a programról. Azt mondták, hogy, amit megtermelnek körülbelül elég nekik télre vagy még tovább, ami nagy segítség, mert olyankor kevesebb a közmunkalehetőség és a földeken sincsenek munkák. Így azt mondták, hogy nekik megérte jelentkezni a programba.

- „Amit most megtermelők hagymát, krumplit, meg eztet amit... rengeteg főzünk paradicsomot, mert tudod salátát is csinálni is belőlük, mert az öreganyám receptje meg minden. Besegít a feleségem, akkor nekünk egész télire van...” ([bizalmas adat]4)
- „Ha a termés az nekem egész következő én májusáig elég, amit én megtermelek...” ([bizalmas adat]5)

A program hatására nem sok változott a megkérdezettek életében. Kertet a program előtt is gondozták és a program után is fogják. Nem művelni tanította meg a program őket, hanem segített a művelési folyamat beindításában. Sok családnak a téli időszak után nem marad pénze vetőmagra vagy jószágokra. A faluban a kapcsolataik vagy megítélésük, elmondásuk szerint nem változott, amit kiemelnék, hogy az egész interjú alatt azt éreztem, hogy a falubeli emberek nem nagyon foglalkoznak egymással. Legalább is nekem ezt mondták el. Változást anyagiakban érzéltek az interjúalanyok. Kiemeltem pár interjúrészletet, amik azt tartalmazzák, hogy a kertet eddig is művelték és, hogy a program mekkora segítség ebben nekik.

- „Hát nem költeni, de nagyon nagy segítség, mikor eljön a tavasz és mikor legkevesebb... elfogy a pénz és az embörnek meg minden, akkor belesegít az önkormányzat, ad magot, ad csirkéket, ad mindent, mert akkor nem tudna az ember miből venne. Aztat, mer a tél nagyon el... kifogyassza a kasszát, az embörnek, úgyhogy...” ([bizalmas adat]4)
- „...ugye nekem a szüleim is kerttel foglalkoztak, jószágunk is volt, úgyhogy én ebbe már beleszülettem.” ([bizalmas adat]5)
- „... minden évbe szoktam, azelőtt is csinálni magamnak kertet, amikor nem volt ez a támogatás, akkor is.” ([bizalmas adat]6)

Östermelésre nem mutattak motivációt az interjúalanyok. Ahhoz, hogy östermelővé váljon az ember sok pénz kell föld és olyan egészségügyi állapot, amivel bírja az ember a termelést. Ezt a három tényezőt emelték ki. Ezeket válaszolták arra, hogy látnak-e esély arra, hogy östermelővé váljanak:

- „Hát nem nem... én mostanában nem veszem észre, hogy bírnék ezt az östermelés, meg valami... Meg nem is bírsz te annyi földet bérleni, hogy eltartsad a családot. Abból a pénzből.” ([bizalmas adat]r4)
- „Hát ha volna földem akkor igen.” ([bizalmas adat]5)

- „Hát lehetne, de így az én gerincemmel... Hogy egyre rosszabb nem, hogy jobb lenne, így nem. Egy kicsi kertet csinállok magamnak, ami nekem elég minden nyáron.” ([bizalmas adat]6)

Az ötödik dimenzióban megtudhattuk, hogy a földprogram mekkora segítség a termelésben. Nem a kertben való gazdálkodás folyamatát indította be, hanem inkább megkönnyítette azt. Östermelővé válásra a megkérdezettek nem mutattak motivációt, pénz, föld és megfelelő egészségügyi állapot birtokában azonban elképzelhető, hogy megfontolják a lehetőséget.

Hatodik dimenzió

A hatodik dimenzió az interjúzáró része azokra a kérdésekre kereste a választ, hogy a résztvevők újraszerveznék-e a programot, indulnának-e újra illetve, hogy tudnak-e szociális szövetkezet kezdeményeséről a faluban? A jövőképet térképezi fel ez a rész.

Ez a része az interjúimnak nagyon rövidek lettek, amiből arra következtetek, hogy rosszul tettem fel vagy rosszul értelmezték a kérdéseimet, de röviden összegzem mit mondtak a megkérdezettek. Mivel nem kaptam tartalmas válaszokat így itt interjúrészletet nem fogok idézni. Az interjúalanyok úgy nyilatkoztak, hogy a program szerintük úgy jó, ahogy van és mindenképp ajánlanák más falvaknak is a programot. Egyik interjúalanyom annyit emelt ki, hogy örülne, ha esetleg nagyobb jószágokat kaphatnának (pl.: tehén, strucc). Mindenki azt válaszolta, hogy nem lenne semmi következménye annak, ha nem-et mondanának és egyikük se hallott még a szociális szövetkezet intézményéről.

Összegzés

Befejezésként leírnám a terepen tapasztaltakat, hogy mi és ki(k) segítették munkánkat majd röviden kifejténém véleményem a programról.

A terepmunkánk nem indult gördülékenyen. Az elején még (tapasztalatlanságunkból is kifolyólag) bátortalanok voltunk és elveszettek. Nem láttuk a célhoz vezető utat és majdnem le is mondtuk a terepgyakorlat teljesítéséről. Azonban nagyon nagy segítségünkre volt a két fiatal önkormányzati dolgozó, akik útbaigazítottak és elláttak fontos ismeretekkel a helyi viszonyokról. Majd minél több házba kopogtattunk be, minél több emberrel beszélünk, annál könnyebben ment a munka. Én személy szerint rengeteget tanultam. Úgy érzem fejlődött a kommunikációs és tájékozódó készségem is, és ami talán a legmélyebb és számomra

legfontosabb tapasztalat az az, hogy láthattam milyen a szegénység, ami teljesen átértékelte velem az értékrendemet.

A szociális földprogram, abból, amit láttam, szerintem egy hasznos és okos segélyezési forma. Nem csak az önellátás folyamatát indíthatja be az embereknél, hanem az önálló gondolkodást is fejlesztheti. Vidéken ezek az emberek olyan helyeken dolgoznak általában, ahol megmondják nekik mit csináljanak, így nekik munka közben nem igazán kell gondolkodniuk. Az interjúzás közben is azt vettem észre, hogy nehezen megy nekik ha a saját véleményüket kell megfogalmazniuk. Ezért gondolom hasznosnak a földprogramot, mert segít azokon, akik rászorulnak és közben elgondolkodtatja és mentálisan ébren tartja őket.